

СЕКЦІЯ 1 МЕТОДОЛОГІЯ ТА ІСТОРІЯ ПЕДАГОГІКИ

УДК 37:050.486(477)Рід. шк.]:373.3/5.014.3(477)(091)"1991/2002":930.2

ЖУРНАЛ «РІДНА ШКОЛА» ЯК ДЖЕРЕЛО ІСТОРІЇ РЕФОРМУВАННЯ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ: КОНЦЕПЦІЇ І ПРОЕКТИ (1991–2002)

Березівська Л.Д., д. пед. н.,
професор, член-кореспондент

Національна академія педагогічних наук України
директор, головний науковий співробітник відділу історії освіти
Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В.О. Сухомлинського

У статті схарактеризовано виявлені на сторінках журналу «Рідна школа» концепції та проекти інших документів крізь призму джерелознавства задля здобуття історико-педагогічного знання щодо еволюції ідей про реформування загальної середньої освіти в перше десятиріччя незалежної України. Здійснений джерелознавчий аналіз альтернативних державним колективних та індивідуальних авторських проектів концепцій розвитку загальної середньої освіти свідчить про підйом творчої думки освітян, відновлення в освітньому просторі національного, демократичного та гуманістичного принципів. Аргументовано, що здобуте історико-педагогічне знання сприятиме осмисленню організаційно-змістових основ реформування загальної середньої освіти.

Ключові слова: *колекція журналу «Рідна школа», педагогічне джерелознавство, реформування загальної середньої освіти, концепції і проекти, незалежна Україна.*

В статье охарактеризованы обнаруженные на страницах журнала «Рідна школа» («Родная школа») концепции, проекты других документов через призму источниковедения для получения историко-педагогического знания по эволюции идей о реформировании общего среднего образования в первое десятилетие независимой Украины. Проведенный источниковедческий анализ альтернативных государственным коллективных и индивидуальных авторских проектов концепций развития общего образования свидетельствует о подъеме творческой мысли педагогов, возрождении в образовательном пространстве национального, демократического, гуманистического принципов. Аргументировано, что полученное историко-педагогическое знание будет способствовать осмыслению организационно-содержательных основ реформирования общего среднего образования.

Ключевые слова: *коллекция журнала «Рідна школа» («Родная школа»), педагогическое источниковедение, реформирование общего среднего образования, концепции и проекты, независимая Украина.*

Berezivska L.D. THE UKRANIAN EDUCATIONAL “RIDNA SHKOLA” (“NATIVE SCHOOL”) JOURNAL AS A SOURCE OF THE HISTORY OF SECONDARY EDUCATION REFORM IN UKRAINE: CONCEPTS AND PROJECTS (1991–2002)

The author of the article characterizes the concepts and projects of other documents presented in the Ukrainian educational “Ridna Shkola” (“Native school”) journal through the prism of source study in order to obtain historical and educational knowledge about evolution of thoughts regarding secondary education reform during the first decade of the independent Ukraine. The conducted source study analysis of alternative author collective and individual concepts and projects of secondary education development indicates the growth of educators’ creative thought, and the recovery of the national, democratic, and humanistic principles in educational space. It is argued that the obtained historical and pedagogical knowledge will help understand organizational and content principles of secondary education reform.

Key words: *collection of the Ukrainian educational “Ridna Shkola” (“Native school”) journal, educational source study, secondary education reform, concepts and projects, independent Ukraine.*

Постановка проблеми. Нині, в руслі інтенсивного реформування сфери освіти, розбудови нової української школи, прийняття Закону України «Про освіту» (2017) доцільним є осмислення таких процесів першого десятиліття незалежності України, коли було розроблено і схвалено низку національних нормативно-правових

документів (Закон України «Про освіту», 1991 р.; Концепція середньої загальноосвітньої школи України, 1992 р.; Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), 1993 р.; Закон України «Про загальну середню освіту», 1999 р. та ін.) для поступу освітянської галузі. Звертаючись до цього ще недостатньо вивче-

ного в історико-педагогічному контексті періоду, варто зазначити, що важливою джерельною базою таких досліджень є періодичні видання, специфічними рисами яких є передусім комплексність, синтетичність, оскільки вони поєднують різні форми інформації (документальна, поточно-хронологічна, особового характеру тощо), та оперативність викладу інформації про події, безпосередність їх відображення [15, с. 403–413].

У фонді Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського НАПН України зберігається колекція журналу «Рідна школа» (до 1991 р. «Радянська школа»), який бере початок від створеного в 1922 р. часопису «Шлях освіти». У різні періоди розвитку освіти (радянський, незалежної України) журнал висвітлював організаційно-змістові основи її реформування, зокрема нормативні документи або їх проекти, ідеї керівників освіти, науковців, учителів, громадськості щодо перспективних векторів розвитку української школи. В умовах відродження української школи напередодні проголошення незалежності України журнал «Радянська школа» став передовою трибуною новаційних ідей, оприлюднення практичних здобутків шкільної практики і створив підґрунтя для широкого дискурсу розбудови національної демократичної школи. Протягом 1991–2002 рр., у період національної самоідентифікації в освіті України, на сторінках часопису, зокрема в рубриках «Освіта: на шляхах перебудови», «Відродження», «Українознавство», «Народознавство», «Україна XXI століття: стратегія освіти», «На трибуну з'їзду освітян України» та ін., публікувалися оцінювальні міркування науковців, учителів, очільників освіти про освітні зміни, стан і перспективи реформування загальної середньої освіти. Відразу зазначимо, що інформація про авторів цих рубрик у статті подається відповідно до їхніх тогочасних статусів (посада, науковий ступінь чи вчене звання). Нині більшість із них – це знані науковці, працівники сфери освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографічний пошук засвідчив, що висвітлення різних проблем розвитку освіти України крізь призму періодичних видань як його джерельної бази стало предметом наукових розвідок українських учених (О.В. Адаменко, 2013 р.; Л.Д. Березівська, 2016 р.; І.В. Зайченко, 1996 р.; С.В. Лобода, 2011 р.; А.В. Пугач, 2008 р.; В.Л. Федяєва, 2006 р. та ін.) [2; 4; 14; 18; 21; 25]. Журнал «Рідна школа» у контексті різних педагогічних аспектів був основою досліджень українських науковців (О.В. Адаменко,

Л.Д. Березівська, А.В. Пугач та ін.) [5; 21], а як педагогічне джерело з історії реформування загальної середньої освіти незалежної України розглядається вперше.

Постановка завдання. Мета нашої статті – охарактеризувати виявлені на сторінках часопису «Рідна школа» концепції, проекти інших документів крізь призму джерелознавства задля одержання історико-педагогічного знання щодо еволюції ідей про реформування загальної середньої освіти в перше десятиріччя незалежної України, інформаційного забезпечення відповідних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прикметно, що вже в 1990 р., у руслі демократичних змін, відродження української школи в контексті Закону УРСР «Про мови в Українській РСР» (1989), Декларації про державний суверенітет (1990), редакція журналу апелювала до читачів зі зверненням «Концепція національної школи: різні точки зору»: «Маємо створити свою національну школу, яка забезпечувала б випускникам багаж знань і вихованість на рівні, відповідно тому, що його досягнуто в розвинутих країнах світу». Зазначалося, що Міністерство народної освіти УРСР і низка областей запропонували проекти концепції школи, де висловлено як спільні, так і діаметрально протилежні положення [3]. Так, часопис об'єднав учителів, науковців, науково-педагогічних працівників, громадськість довкола проблеми реформування загальної середньої освіти в Україні. Відгуком на звернення редакції до читачів стали концепції або проекти інших документів, де відображалися ідеї освітян як щодо розвитку загальної середньої освіти в незалежній Україні загалом, так і змістового наповнення навчальних предметів зокрема. Коротко схарактеризуємо деякі з них.

Однією з перших побачила світ Концепція національної середньої загальноосвітньої школи (1990), яку від Науково-дослідного інституту педагогіки УРСР представили провідні науковці С.У. Гончаренко та Ю.І. Мальований. Передусім автори пояснили суть поняття «соціально-педагогічна концепція загальноосвітньої школи» – це науково обґрунтована система ідей і положень, які визначають головну мету і провідні орієнтири перебудови народної освіти [11]. Документ має такі складники: обґрунтовані причини розроблення концепції; головна мета перебудови української загальноосвітньої школи; розтлумачені 10 принципів положень концепції національної середньої загальноосвітньої школи, які визначають суть і зміст загальної середньої освіти, шляхи відродження національної самобутності школи,

її автономність у виборі форм і методів навчання та виховання учнів, максимальне врахування та розвиток їхніх індивідуальних здібностей, талантів, демократизацію, деполітизацію шкільного життя, реалізацію демократичних прав дитини. Головною метою докорінної перебудови української загальноосвітньої школи проголошено переорієнтацію на розвиток здібностей і обдарувань дітей, істотне підвищення престижу інтелекту й загальної культури особи, формування високоморальної громадянської позиції і національної свідомості молоді [11, с. 3].

Підходи до формування концепції української школи запропонував О.І. Вишневський (викладач Дрогобицького педінституту імені Івана Франка), систематизувавши відображені в численних проектах концепцій конструктивні ідеї щодо побудови нової української школи. І нині актуальними є порушені ученим питання: «Чи нас у цілому задовольняє існуюча школа і ми хотіли б повернути їй національне обличчя? Чи треба будувати українську школу сучасного європейського рівня, що повністю відповідала б соціальному замовленню демократичного суспільства, процес становлення якого переживаємо?» [10].

Автор обґрунтував напрями розвитку школи: демократизацію, гуманізацію, оздоровчо-спортивну діяльність, орієнтацію на індивідуальні якості дитини, народність, підготовку вчителів, структурну різноманітність школи. На основі аналізу світової практики він запропонував перехід на 12-річну середню освіту і 9-річне обов'язкове навчання, що забезпечуватимуть різні типи навчальних закладів: гімназії (гуманітарна, науково-технічна, природнича), ліцеї (гуманітарний, науково-технічний, природничо-агрономічний), народні школи, професійні школи, школи для дітей зі зниженим розвитком, музичні, спортивні тощо.

Оригінальністю вирізняється авторська Концепція організації навчально-виховного процесу в школі розвитку (1994) відомого вченого, віце-президента АПН України, директора Інституту психології АПН України О.В. Киричука [17]. Цю концепцію було створено в ході очолюваного ним експерименту на тему «Школа розвитку». В основу документа «покладено системно-суб'єктивний підхід до процесу становлення і розвитку життєво активної, гуманістично спрямованої особистості, яка у своїй діяльності керується культурно-національними та загальнолюдськими цінностями» [17, с. 15]. Автор розкриває методологічні орієнтири концепції, системоутворюючі сфери становлення індивіда як індивідуальності, осо-

бистості, громадянина (фізичний, психічний, соціальний і духовний розвиток).

Як свідчить аналіз матеріалів журналу, концепції української національної школи створювалися в різних регіонах України на основі набутого практичного досвіду. Важливо, що вони схвалювалися освітянами регіону і впроваджувалися в шкільну практику. Наведемо деякі приклади.

Педагогічні колективи Львівщини розробили концепцію української національної школи, яку було схвалено конференцією освітян області. У ній було запропоновано новаційні підходи до організації загальної середньої освіти: побудову змісту освіти і шкільного життя на засадах деідеологізації і деполітизації, поєднання зусиль школи з церквою у вихованні високогуманістичних ідеалів шляхом уведення навчальних предметів «Історія релігій», «Основи християнської моралі», створення нових навчальних закладів (гімназія, ліцей) тощо. Творчі колективи вчителів створили проекти нових навчальних планів і програм на національному принципі, зокрема радикально новий проект навчальної програми з української літератури тощо [27].

Концепцію української національної школи, створену неформальною ініціативною групою в Городенківському районі на Івано-Франківщині, представив О.Я. Юрковський (завідувач Городенківського райвн). Схвалений на серпневій конференції освітян документ став програмою дій для педагогів регіону. У його основу покладено системність, єдність завдань, змісту, форм і методів роботи задля розбудови української національної школи з урахуванням специфіки району та орієнтацією на кінцевий варіант. Концепція, яка охоплює всі ланки освіти регіону, складається з п'яти розділів: I – «Загальна ситуація і принципи побудови концепції»; II – «Удосконалення мережі навчальних закладів, їх структура»; III – «Нові пріоритети у змісті освіти, характер і напрями виховної роботи»; IV – «Підвищення соціального статусу, престиж вчителя»; V – «Зміцнення навчально-матеріальної бази закладів освіти, їх фінансування». Загалом документ має комплексний характер, продукує новаційні ідеї, передові принципи національної освіти: пріоритет загальнолюдських цінностей і моралі, демократизацію, гуманізацію та гуманітаризацію навчання і виховання, виокремлення народної педагогіки тощо [29]. Також у ньому наголошується на важливій ролі педагогічної преси в ознайомленні читачів із програмними документами концептуального характеру щодо розвитку національної школи в Україні.

Новаційною для цього періоду є опублікована Концепція інформатизації освіти, яку підготував авторський колектив науковців, науково-педагогічних працівників, спеціалістів Міністерства освіти України (В.Ю. Биков, Я.І. Вовк, М.І. Жалдак, Н.В. Морзе, Ю.С. Рамський, І.І. Комісаров, М.Л. Смульсон, Ю.І. Машбиць, В.І. Луговий, О.І. Ляшенко, В.Д. Руденко, А.Г. Олійник, А.Ю. Пилипчук, 1994 р.). Документ має логічну й чітку структуру: мета інформатизації освіти, теоретико-методологічні основи концепції, основні тенденції інформатизації освіти, нові інформаційні технології навчання, педагогічні кадри, психолого-педагогічні проблеми інформатизації освіти, інформатизація управління освітою, ресурсне забезпечення й управління процесом інформатизації освіти. У ньому визначено мету (підготовку людини до повноцінного життя в інформатизованому суспільстві) і завдання (формування інформаційної культури людини та забезпечення розвитку її особистісних якостей, розкриття творчого потенціалу людини, підвищення ефективності навчально-виховного процесу на основі впровадження нових інформаційних технологій навчання, надання діяльності творчого, дослідницького характеру; удосконалення управління освітою; інтенсифікацію методичної роботи й наукових досліджень) інформатизації освіти [8, с. 26].

У журналі опубліковано Концепцію креативної освіти у природничо-математично-науковому ліцеї (2000), автором якої є канд. пед. наук, член-кореспондент АПН України, директор Саксаганського природничо-математичного ліцею м. Кривий Ріг А.І. Сологуб. У концепції зазначено, що вона узгоджується з державними документами про реформування освіти в Україні, а саме: Концепцією 12-річної загальної середньої освіти, Концепцією громадянського виховання, Концепцією розвитку загальної середньої освіти, Концепцією інформатизації шкіл тощо [23, с. 9]. Документ, розроблений співробітниками лабораторії креативної освіти Інституту педагогіки і кафедри інноваційної педагогіки, складається з 25 підрозділів, а саме: педагогічна філософія креативної освіти; загальні психолого-педагогічні принципи системи; творча особистість – головна мета виховання; провідні педагогічні ідеї; загальні принципи креативної педагогічної системи; умови креативного навчально-виховного процесу; напрями освітньої креативної діяльності ліцеїстів; види креативного навчання; типи уроків креативного навчання; зміст креативної освіти; методи креативного навчання; стратегія креативної педаго-

гічної системи тощо [23]. Безперечно, така концепція сприяла розвитку ліцеїв як нових типів закладів загальної середньої освіти.

Із відродженням України, розбудовою її як незалежної держави, побудовою національної освіти постало питання про переосмислення системи виховання – від комуністичних засад радянської ідеології до національно-виховних традицій українського народу. З огляду на це на сторінках журналу друкувалися авторські колективні та індивідуальні концепції виховання підростаючих поколінь. Так, редакція організувала обговорення Концепції виховної роботи, яку, за дорученням Міністерства народної освіти УРСР, розробили Науково-дослідний інститут психології УРСР та Науково-дослідний інститут педагогіки УРСР.

В одному з номерів журналу надруковано авторські концепції НДІ психології УРСР, які зайняли перші три місця за результатами проведених установами конкурсів: О.В. Киричук (док. пед. наук, професор) – Концепція виховання підростаючих поколінь суверенної України, 1990 р. (структура: процес виховання (теоретичний аналіз), виховний процес (практична реалізація); І.Д. Бех (канд. псих. наук) – Концепція виховання особистості, 1990 р. (структура: психологічний аналіз сучасної виховної практики, психологічні основи спрямованого формування особистості); В.О. Моляко (док. псих. наук, професор) – Концепція виховання творчої особистості, 1990 р. (структура: чітко структурні складники не визначено) [16; 20]. Ці документи різняться і за структурою, і за змістом. Так, Концепція виховання підростаючих поколінь суверенної України системно пропонує теоретичні підходи, сутнісні ознаки виховання дітей та молоді як цілісного феномену в умовах розбудови української державності; Концепція виховання особистості більшою мірою акцентує увагу на моральному вихованні підростаючого покоління, зокрема на психологічних основах спрямованого формування особистості; Концепція виховання творчої особистості орієнтує на творчий та естетичний фактори як визначальні основи духовності людини.

Із метою активізації громадського інтересу до питань виховання, стимулювання творчої праці науковців, педагогів-практиків у сфері виховання наукові співробітники НДІ педагогіки УРСР (С.У. Гончаренко, В.Ф. Новосельський, В.М. Оржеховська, В.Г. Постовий, Л.О. Хлебникова, К.І. Чорна, 1991 р.) підготували Концепцію позакласної виховної роботи загальноосвітньої школи. Вона вирізняється виваженістю теоретичних підходів і має логічну структуру, а саме: вступ,

мета й завдання виховання, основні принципи організації виховного процесу, моральне виховання, естетичне виховання, фізичне виховання і формування здорового способу життя, позанавчальне виховання і сім'я, неформальні об'єднання школярів. «Позакласна виховна робота потребує серйозної перебудови, суть якої полягає в переорієнтації на послідовну реалізацію ідей всебічного гармонійного розвитку учнів, їхніх задатків і здібностей, на виховання в них почуття національної свідомості й гідності», – зазначається в документі [12, с. 48].

Прикметно, що журнал друкував і дискусійні матеріали щодо опублікованих документів. Наприклад, заступник директора з виховної роботи СШ № 9 м. Миргород С.П. Соломаха висловив свої міркування стосовно охарактеризованих вище концепцій виховної роботи. Він визначив позитивні і проблемні грані концепцій, запропонувавши їх не об'єднувати в одну, бо кожна з них має право на розвиток [24].

Заслугує на увагу Концепція самоорганізації розвитку особистості учня у навчально-виховному процесі, створена авторським колективом науковців, управлінців і педагогів-практиків Мелітопольщини (М.О. Аверін, Т.А. Аверіна, Ю.П. Болотін, Є.С. Львов, Л.С. Філоненко) [1]. Документ, відповідно до логічної структури, системно розкриває причини його створення, суть поняття «саморганізація», основні положення та загальний зміст методики самоорганізації, педагогічні основи управління процесом самоорганізації особистості школяра тощо. Зокрема, головна мета створення концепції полягає в допомозі «національній школі України у виконанні стратегічного завдання – відродження самобутнього українського характеру в кожному її випускникові, котрий прагнув би до розуміння самореалізації та постійного самовдосконалення [1, с. 54].

У руслі схваленої Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття») (1993) на шпальтах журналу було опубліковано Концепцію національного виховання МОН України, Інституту системних досліджень освіти України (схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994 р.) [6]. У її розробленні взяли участь провідні науковці, працівники МОН України (І.Д. Бех, Т.Б. Буяльська, В.М. Герасименко, Т.Д. Дем'янюк, А.Й. Капська, С.О. Кириленко, С.О. Ладивір, І.В. Мартинюк, С.О. Нікітчина, С.О. Свириденко, З.І. Снісар, Ю.І. Терещенко, П.М. Щербань, 1995 р.). У концепції актуалізовано національне виховання на протигагу комуністичному вихованню для національного відродження всіх

сфер життя українського суспільства, розбудови незалежної держави; розтлумачено поняття «національне виховання», окреслено мету створення концепції – «визначення стратегії розвитку наскрізної системи виховання молодого покоління України, наповнення виховання гуманітарним змістом, котрий узгоджується кращими надбаннями цивілізації, орієнтований на соціалізацію, безпосередній розвиток Людини і відповідає потребам її самореалізації та актуальним завданням відродження національної культури, становлення Української держави» [6]. Документ характеризується логічною структурованістю, чіткою обґрунтованістю основних положень відповідно до такої структури: суть і особливості національного виховання; принципи національного виховання; національне виховання як фактор цілісного формування особи, основні напрями національного виховання; система безперервного національного виховання; критерії виховної діяльності педагога; основні шляхи реалізації національного виховання.

У журналі було опубліковано й інші концепції вчителів-новаторів, науковців, серед яких авторські концепції навчання предметів (концепція шкільної хімічної освіти, Ю.Г. Шмуклер, 1991 р.; концепція шкільної практичної психології, А.М. Фурман, 1992 р.; підходи до концепції літературної освіти, О.Р. Мазуркевич, 1994 р.); концепція викладання суспільствознавчих дисциплін, В. Скиба, 1997 р. та ін.) [28; 22; 19; 26]. Як правило, це було поглиблене бачення розвитку змістового наповнення навчальних предметів у руслі нових нормативних документів. Коротко схарактеризуємо окремі з них.

Орієнтири концепції шкільної практичної психології (завдання, предмет, зміст, структура) у незвичному форматі – у вигляді схем і таблиць – представив А.М. Фурман (канд. пед. наук, науковець Інституту психології АПН України). У преамбулі автор акцентував увагу на провідній причині її розроблення: «Практична психологія нині перебуває на вістрі розбудови національної культури і школи, державної незалежності України» [26, с. 37].

У руслі затвердженої Державної національної програми «Освіта» («Україна XXI століття»), запровадження Закону України «Про освіту», академік О.Р. Мазуркевич представив міркування про концептуальні підходи до літературної освіти, а саме: концепція як наукова вихідна позиція і практична дійова система, концептуальне визначення поняття літературної освіти, усна народна творчість (фольклор) у

системі літературної освіти, нове осмислення словесності і творчий підхід до літератури в концепції національної освіти, місце мови в концепції літературної освіти, мистецтво читання як критерій літературної освіти, теорія словесності – наукова основа літературної освіти, українська словесність у контексті світової літератури як єдина система літературної освіти тощо [19].

Визначальною подією є створена завідувачами лабораторії Інституту педагогіки АПН України, докторами педагогічних наук (О.М. Біляєв, М.С. Вашуленко, В.М. Плахотник) Концепція мовної освіти в Україні (1994). Її появу автори пояснювали так: «Потреба в розробленні концепції мовної освіти в Україні як системи поглядів, що має не тільки визначальне значення для мовознавчих наук, але і практичне спрямування, зумовлена демократичними перетвореннями, які відбуваються у суспільстві» [9, с. 71]. У документі чітко окреслено принципи, мету, завдання мовної освіти, орієнтовну загальну схему побудови шкільного курсу рідної мови для початкових класів (1–4 класи), середніх (5–9 класи), старших (10–11 класи) тощо. Важливо, що у ньому наголошується на неприпустимості мовної дискримінації.

У руслі розроблення концепції державного стандарту загальної середньої освіти за спрямуванням «Суспільствознавство» декан соціально-гуманітарного факультету Українського державного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова, голова Науково-методичної комісії Міністерства освіти України й суспільствознавства В. Скиба окреслив бачення концепції викладання суспільствознавчих предметів (1997). Серед порушених проблем такі: криза шкільного суспільствознавства як криза логіки концептуалізації курсу, шкільне суспільствознавство і його концепція, створення державного стандарту «Шкільне суспільствознавство», філософсько-правові аспекти концептуалізації шкільного суспільствознавства тощо [22].

Слід зазначити, що в рубриці «Резонанс публікацій «РШ» друкувалися оцінювальні міркування щодо опублікованих документів та авторські пропозиції. У журналі можна також прочитати інтерв'ю з освітянами, науковцями, студентами, які висловлювали свої думки щодо нових орієнтирів української школи. Так, завідувач кафедри педагогіки Прикарпатського університету ім. В. Стефаника Б.А. Грицюк розповів про проведену у відповідному навчальному закладі Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Модернізація системи освіти в Україні на засадах національних традицій та етнопедагогіки, гуманізації і демокра-

тизації, світового досвіду» (1995). Журнал оприлюднив вироблені конференцією рекомендації модернізації системи освіти в Україні на національних, демократичних і гуманістичних принципах [13]. Про такі приклади творчої активності педагогічної громадськості щодо реформування освіти незалежної України неодноразово повідомлялося на сторінках часопису.

Висновки з проведеного дослідження. Загалом, проаналізувавши матеріали журналу «Рідна школа» першого десятиліття незалежної України, ми дійшли висновку, що часопис є цінним джерелом із різних проблем реформування загальної середньої освіти на макро- та мікроісторичному рівнях, відтворює еволюцію освіти й педагогічної науки в період становлення української державності. Він відіграв важливу роль у консолідації освітніх, педагогічних і громадських сил довкола ідеї створення національної системи освіти на основі найкращого вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Редакція презентувала освітянській громадськості для обговорення проекти різних за характером і змістом авторських концепцій українських освітян і науковців, а саме: колективні (концепція національної середньої загальноосвітньої школи НДІ педагогіки УРСР (С.У. Гончаренко, Ю.І. Мальований, 1990 р.); концепція української національної школи освітян Львівщини (І.О. Калинець та ін., 1990 р.); концепція української національної школи освітян Городенківського району Івано-Франківської області (О.Я. Юрковський та ін., 1991 р.); концепція інформатизації освіти (В.Ю. Биков, Я.І. Вовк, М.І. Жалдак, Н.В. Морзе, Ю.С. Рамський, І.І. Комісаров, М.Л. Смульсон, Ю.І. Мацбиць, В.І. Луговий, О.І. Ляшенко, В.Д. Руденко, А.Г. Олійник, А.Ю. Пилипчук, 1994 р.); концепція «Школа розвитку» (А.В. Фурман, О.І. Калугін, 1994 р.); концепція креативної освіти у природничо-науковому ліцеї (А.І. Сологуб, 2000 р.), індивідуальні (О.І. Вишневецький, 1990 р.; О.В. Киричук, 1994 р. та ін.), а також програми: Програма «обдарованість» (Г.С. Сазоненко (керівник програми директор Українського гуманітарного ліцею Національного університету імені Тараса Шевченка), П.П. Автомонов, В.І. Андрейцев, М.Ю. Зелінський, Л.Г. Коваль, Т.М. Зелінська, І.Г. Єрмаков, К.М. Бальоха, Л.М. Ващенко, 1996 р. та ін.) тощо. На сторінках журналу опубліковано й авторські колективні та індивідуальні концепції виховання (НДІ психології УРСР: О.В. Киричук – Концепція виховання підростаючих поколінь суверенної України (1990), І.Д. Бех – Концепція виховання

особистості (1990), В.О. Моляко – Концепція виховання творчої особистості (1990); (МОН України, Інститут системних досліджень освіти України: І.Д. Бех, Т.Б. Буяльська, В.М. Герасименко, Т.Д. Дем'янюк, А.Й. Капська, С.О. Кириленко, С.О. Ладивір, І.В. Мартинюк, С.О. Нікітчина, С.О. Свириденко, З.І. Снісар, Ю.І. Терещенко, П.М. Щербань, 1995 р.); авторські концепції навчання предметів (концепція шкільної хімічної освіти, Ю.Г. Шмуклер, 1991 р.; концепція шкільної практичної психології, А.М. Фурман, 1992 р.; підходи до концепції літературної освіти, О.Р. Мазуркевич, 1994 р.; концепція мовної освіти, О.М. Біляєв, М.С. Вашуленко, В.М. Плахотник, 1994 р.; концепція викладання суспільствознавчих дисциплін, В. Скиба, 1997 р. та ін.). Зазначені документи зазвичай, відповідно до призначення, є різними за побудовою, але переважно всі містять такі складники: структура, мета, зміст загальної середньої освіти, типи середніх навчальних закладів, принципи освіти й виховання, теоретичні та методичні аспекти навчання тих чи інших предметів тощо.

Здійснений джерелознавчий аналіз альтернативних державним колективних та індивідуальних авторських концепцій або проектів концепцій розвитку загальної середньої освіти свідчить про підйом творчої думки освітян, відновлення в освітньому просторі національного, демократичного, гуманістичного принципів. Вважаємо, що здобуте історико-педагогічне знання сприятиме осмисленню організаційно-змістових основ реформування загальної середньої освіти; розкриттю маловідомих чи невідомих явищ і процесів, особливостей поступу педагогічної думки розглядуваного періоду; уведенню джерел до наукового обігу; інформаційному забезпеченню дослідження проблеми реформування загальної середньої освіти в незалежній Україні. Предметом подальших наукових студій можуть стати концепції та проекти документів щодо реформування загальної середньої освіти незалежної України крізь призму джерелознавства, які друкувалися на сторінках інших педагогічних журналів і газет окресленого періоду. Про це йтиметься в наступних публікаціях.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аверін М.О., Аверіна Т.А., Болотін Ю.П., Львов Є.С., Філоненко Л.С. Концепція самоорганізації розвитку особистості учня у навчально-виховному процесі. Рідна школа. 1993. № 8. С. 53–60.
2. Адаменко О.В. Методологія формування джерельної бази історико-педагогічного дослідження.

Педагогічний дискурс. 2013. Вип. 15. С. 10–13. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/peddysk_2013_15_3.

3. Б. а. (редакція). Концепція національної школи: різні точки зору. Рідна школа. 1990. № 10. С. 3.

4. Березівська Л.Д. Колекція журналу «Вільна українська школа» (1917–1920) як джерело мікроісторії освіти України. Історико-педагогічний альманах. Умань. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2016. № 1. С. 4–9.

5. Березівська Л.Д. Радянська реформа загальноосвітньої і професійної школи у руслі зародження демократичних змін в УРСР (1984–1988). Молодь і ринок. 2008. № 1. С. 25–31.

6. Бех І.Д., Дем'янюк Т.Д., Капська А.Й., Кириленко С.О., Ладивір С.О., Мартинюк І.В., Нікітчина С.О., Свириденко С.О., Снісар З.І., Терещенко Ю.І., Щербань П.М. Міністерство освіти України, Інститут системних досліджень освіти України Концепція національного виховання. Схвалена Всеукраїнською педагогічною радою працівників освіти 30 червня 1994 р. Рідна школа. 1995. № 6. С. 18–25.

7. Бех І.Д. Концепція виховання особистості. Рідна школа. 1991. № 5. С. 40–47.

8. Биков В.Ю., Вовк Я.І., Жалдак М.І., Морзе Н.В., Рамський Ю.С., Комісаров І.І., Смольсон М.Л., Машбиць Ю.І., Луговий В.І., Ляшенко О.І., Руденко В.Д., Олійник А.Г., Пилипчук А.Ю. Концепція інформатизації. Рідна школа. 1994. № 11. С. 26–29.

9. Біляєв О.М., Вашуленко М.С., Пахотник В.М. Концепція мовної освіти в Україні. Рідна школа. 1994. № 9. С. 71–73.

10. Вишневецький О.І. Вдивляючись у перспективу. Про деякі підходи до формування концепції української школи. Рідна школа. 1990. № 10. С. 5–9.

11. Гончаренко С.У., Мальований Ю.І. Про принципові положення концепції національної середньої загальноосвітньої школи. Рідна школа. 1990. № 10. С. 3–5.

12. Гончаренко С.У., Новосельський В.Ф., Оржеховська В.М., Поставий В.Г., Хлебникова Л.О., Чорна К.І. Концепція позакласної виховної роботи загальноосвітньої школи. Рідна школа. 1991. № 6. С. 48–55.

13. Грицюк Б. Модернізація системи освіти й етнопедагогіка. Рідна школа. 1995. № 5. С. 61.

14. Зайченко І.В. Проблеми української національної школи у пресі (друга пол. XIX – поч. XX ст.) / за ред. М.Д. Ярмаченка. Львів, 2002. 344 с.

15. Калакура Я.С., Войцехівська І.Н., Корольов Б.І., Павленко С.Ф., Палієнко М.Г. Історичне джерелознавство. Київ: Либідь, 2002. 486 с.

16. Киричук О.В. Концепція виховання підростаючих поколінь суверенної України. Рідна школа. 1991. № 5. С. 33–40.

17. Киричук О.В. Концепція організації навчально-виховного процесу в школі розвитку. Рідна школа. 1994. № 6. С. 15–18.

18. Лобода С.М. Педагогічна творчість учителя на шпальтах вітчизняної преси XX століття: протистояння ідей: монографія. Луганськ: ДЗ «ЛНУ ім. Т. Шевченка», 2010. 503 с.

19. Мазуркевич О. Воскресіння нетлінного, відродження заповітного. Науково-педагогічна та літературно-художня спадщина української словесності в концепції національної освіти. Рідна школа. 1994. № 7. С. 18–27; № 8. С. 18–23; № 9. С. 18–25; № 10. С. 17–33.

20. Моляко В.О. Концепція виховання творчої особистості. Рідна школа. 1991. № 5. С. 47–51.

21. Пугач А.В. Проблеми підготовки вчителя до професійної діяльності в українській педагогічній періодиці (20-ті – початок 30-х років ХХ ст.): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2008. 237 с.

22. Скиба В. Суспільствознавчі дисципліни: концепція викладання. Рідна школа. 1997. № 9. С. 41–47.

23. Сологуб А.І. Концепція креативної освіти в природничо-науковому ліцеї. Рідна школа. 2002. № 12. С. 9–19.

24. Соломаха С.П. Про концепції виховної роботи. Рідна школа. 1992. № 2. С. 16–17.

25. Федяєва В.Л. Актуальні питання сімейного виховання на сторінках вітчизняних періодичних видань

другої половини ХІХ століття. Історико-педагогічний альманах. Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини. Умань, 2006. № 2. С. 42–44.

26. Фурман А.М. Концепція шкільної практичної психології. Рідна школа. 1992. № 11–12. С. 37–40.

27. Школі – національно-культурне відродження. На запитання відповідає начальник Львівського обласного управління народної освіти, народний депутат УРСР, член комісії з питань народної освіти і науки Верховної Ради УРСР І.О. Калинець. Рідна школа. 1990. № 10. С. 9–12.

28. Шмуклер Ю.Г. Авторська концепція шкільної хімічної освіти. Рідна школа. 1991. № 1. С. 59–63.

29. Юрковський О.Я. Українська національна школа в регіоні. Рідна школа. 1991. № 2. С. 3–4.

УДК 374.7

ОСОБЛИВОСТІ ОСВІТИ МІГРАНТІВ (ІЗ ДОСВІДУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ)

Буянов П.Г., к. пед. н.,
доцент кафедри професійної освіти, трудового навчання та технологій
Бердянський державний педагогічний університет

У статті автор наголошує на необхідності докладання зусиль у вирішенні такої важливої проблеми, як освіта мігрантів, оскільки масовий приток мігрантів може спричинити зростання безробіття, потужний тиск на соціальну інфраструктуру, вплинути на збалансованість ринку праці, змінити економічне і соціальне положення населення. Для сприяння успішній розбудові освіти мігрантів в Україні вивчаються організаційно-педагогічні умови професійного навчання мігрантів у розвинених країнах світу, зокрема в Російській Федерації.

Ключові слова: міграція, освіта дорослих, навчання мігрантів.

В статье автор обращает внимание на необходимость решения такой важной современной проблемы, как образование мигрантов, поскольку приток мигрантов может привести к увеличению безработицы, мощному давлению на социальную инфраструктуру, воздействовать на сбалансированность рынка труда, изменить экономическое и социальное положение населения. Для успешного образования мигрантов в Украине изучаются организационно-педагогические условия профессионального обучения мигрантов в развитых странах мира, например, в Российской Федерации.

Ключевые слова: миграция, образование взрослых, образование мигрантов.

Buianov P.H. FEATURES OF MIGRANT EDUCATION (FROM THE EXPERIENCE OF THE RUSSIAN FEDERATION)

The article stresses the need for making efforts to address this important dictated by the time the problems of education workers. As the massive inflow of migrants may result in increased unemployment, strong pressure on social infrastructure, affect the balance of the labor market, to change economic and social situation of the population. To facilitate the successful development of education of migrants to Ukraine, an examination of existing organizational and pedagogical conditions of vocational training of workers in the developed world, including in Russia.

Key words: migration, adult education, training of migrants.

Постановка проблеми. Упродовж ХХ ст. спостерігалось інтенсивне розширення міграційних потоків, а до кінця століття феномен міграції став складовим фактором усіх глобальних проблем. Міграція з кожним роком зростає. Нині 200 млн людей мешкають поза державами, у яких вони народилися [3].

Останнім часом проблеми, пов'язані з міграційними процесами, стають предме-

том психолого-педагогічних досліджень, оскільки освіта, яка забезпечує складний процес розвитку когнітивних, соціальних, емоційних тощо характеристик особистості, не може не реагувати на події, що відбуваються у суспільстві.

Отже, надзвичайно важливу проблемою, продиктованою часом, стає освіта мігрантів, породжена нерівномірністю со-